

Михайло Якубович. Усі шляхи ведуть у Мекку

Паломницька література – складний та цікавий жанр, популярний в українській літературі ще з часів «Ходіння» ігумена Данила. А, можливо, і раніше. Записки прочан, які, долаючи довгий та небезпечний шлях, схилялися навколо чогось святого, викликають інтерес в істориків, літературознавців, зрештою, простих віруючих, для яких ця подорож – одна з найголовніших у житті. І хоча в наш комунікативний час уже не знайдеться точки світу, де побувала тільки одна людина, навіть тим, хто торував цей самий шлях, цікаво читати враження іншого. Іншого, хто йшов тією ж дорогою, але сприймав світ дещо інакше. Адже єдиного стандарту відчуттів паломника, на відміну від прописаних релігією обрядів, не існує...

Для кожного святість чогось – це своє й унікальне, хоч би й вірили в цю святість усі навколо.

Дуже часто паломники, які повернулися із далеких місць, зупиняються на ритуалах і враженнях, спілкуючись наче якимось «священним» шепотом, маючи острах перед усім тим, що може його заглушити. Інші прочани, можливо, більш освічені релігійно, намагаються показати «правильність» свого паломництва, того, яким воно повинно бути та яким воно бути не повинно. А ще хтось дає волю своїй уяві, яка, змішуючись із правдивими спогадами, витворює нам ідеальну, але в дечому фантастичну картину подорожі.

Утім, як ми вже відзначали, єдиного стандарту тут немає...

Отож, умра. Це малозрозуміле читачеві арабське слово насправді означає дещо схоже на більш відомий хадж – паломництво до Мекки. Умра – це також подорож до Мекки, але, на відміну від хаджу, містить у собі набагато менше ритуалів та й виконується, з Божої допомоги, протягом двох-трьох годин. А то й менше. І ще – звершується майже цілий рік. Тому дуже часто умру називають «малим хаджем».

Дуже часто ми вживаємо поняття «перші враження», які, стверджує мудрість якогось народу, найправдивіші. Думається, такими вони можуть бути лише тоді, коли не сплутані з тією самою уявою, до якої часто підключається не тільки суб'єктивне своє, а ще й суб'єктивне інших – якісь поширені упередження, політика, намагання когось черговий раз «повчити жити» і т.д. Тому, узявшись до викладу своїх «перших вражень», ми в дечому можемо бути надто буквальними й надто послідовними, але в жодному разі не хочемо перетворювати текст на хронологію подій – адже йдеться про «враження», а не про самі речі. Останні ми залишимо для науки, як завжди об'єктивної в усьому, крім самооцінки.

Моя подорож до Мекки розпочалася в Медині. Немає сенсу представляти це місто, роль якого в історичному розвитку ісламу не потребує жодних аргументів. Недарма й землю, про яку ми збираємось розповісти, називають «Країною Двох Святинь»; та й найвищий титул короля цієї гідної країни звучить не інакше, як «Охоронець Двох Преславних Святинь».

У той день я прокинувся дуже рано, іще за якусь годину до закликів на ранкову молитву. Мабуть, щаслива повинна бути країна, де час міряють не прийомом їжі («після сніданку», «до обіду» та ін.), а молитвами. Саме так! На

магазинах, банках та інших невід'ємних атрибутах економічного розвитку можна побачити таблички із написами «перерва від зугру до асру», тобто від молитви полуденної до молитви надвечірньої. До слова сказати, непогана перерва – години зо три, а то й більше. Але залишимо індекс щастя різних країн для британських вчених.

Звершивши необхідне повне омовіння (сама насолода в цих спекотних краях!) та, як водиться, ранкову молитву, вирушаю до прохідної, де на мене повинен чекати приятель. Ранок – це та суперова частина дня, коли тут можна вільно дихати, дивитись у різні боки й думати про щось, крім води й затінку. Десь там, між горою із резиденцією короля й сакраментальним Ухудом, сходить гаряче сонце, запаливши небо ніжно-білим кольором, якого не побачиш більше ніде, окрім цього клімату.

Сідаю на лавку, знаходячи біля себе напівсонного худого кота. Його схоже на скиглення нявкання пробивається крізь шум машин, водіям яких в такий ранній час чогось не спиться. Хтось їде в Хобар, хтось – в Табук, а хтось – іще північніше, в країну Урдун – Йорданію. Але ж усі дороги ведуть в Мекку, «а не якийсь там Рим», як люблять говорити араби.

Нарешті з'являється шейх Ахмад, без якого моє буття в цій країні було б куди менш насиченим. Щира єгипетська посмішка, кілька вибачень за невелике запізнення і, нарешті, ми вирушаємо. Назустріч сонцю...

Ми повертаємо на південь. Шейх Ахмад розповідає про свої попередні подорожі, про хадж, який він звершує кожного року, про традиційну умру в місяць рамадан, зазвичай здійснювану вночі. По обидві боки дороги – два університети, ісламський, знаменитий на весь світ, а також Тайба («Прекрасна», за однією з назв Медини). На величезних воротах – портрет короля, який звертається, судячи з тексту, до студенток із закликом вчитись на благо батьківщини. Чому на Сході так люблять ворота, вищі за сам будинок? Чому розділи в книжках, за старою традицією, називаються саме «абваб», також ворота? Мабуть, цей символ сягає ще вавілонських часів, де міські врата, в першу чергу, були знаком одноосібної влади.

Медина залишається позаду, хоча поряд із нами ще чимало будинків, а на дорозі досить багато людей, які продають м'яту, йменовану арабами цікавим слівцем «на-на». «Шай маа на-на», «чай із м'ятою», цей чудовий напій, розлитий у високі склянки, смакує на Сході якимось по-особливому. Пригадую якесь телешоу, де ведучий довго випитував у глядачів, що це за така дивна річ – «на городі – зелена, на базарі – чорна, вдома – червона». Нарешті, зателефонував якийсь Абдалла із Джидди й сказав, що це – чай, отримавши за свою кмітливість 5000 ріалів. Цікаво, скільки фатового чаю він купив за ці гроші.

Повернувши з головної дороги (до слова сказати, далеко не всі навіть євросоюзні країни похваляться такою якістю шляхів), їдемо в так звану Зу ль-Хулайфу, або за сучасною назвою, Абйар Алі. Тут мешканцям Медини (або надовго осідлим гостям) приписано входити в стан *іхраму*, без якого недійсний ні хадж, ні умра. Простіше кажучи – духовної та моральної чистоти.

Зу ль-Хулайфа, або так званий «мікат мешканців Медини» – це красива, андалузського стилю мечеть, із мальовничими парками й довгезними галереями, на вході до якої влаштовано такий собі міні-базар із речами, без яких жодне паломництво – не паломництво. Передусім, спеціальний одяг, тобто два незшитих білих шматки тканини, схожих на простирадла, ну і, звичайно «шип-шип», капці. Я вже намагаюсь швидше скупитись, але шейх Ахмад випереджає та «збиває» ціну, заощадивши зайвий червонець ріалів. Так, купувати на Сході речі без торгу – це якось неправильно, якось відверто «по-іноземному».

Переодягаємось. Перекладаю в спеціальний пояс найцінніше – червоного зразка український паспорт, щоб не було так, як в арабському анекдоті про джина. «Вийди, – каже йому мусульманський екзорцист. – Не вийду. Паспорту немає!»

«Ізар» та «ріда» (так ці два «простирадла» називаються) все ніяк не тримаються, але кілька хвилин і, здається, я привчаюсь правильно їх одягати. Коротка молитва, фотографія під великим банановим деревом) і... до Мекки залишається іще майже 400 кілометрів.

Дорога. Рослинність майже зникає, набираємо десь під 110, обганяючи незліченні фури й бензовози. Сонце піднімається все вище й гори, які до цього видавалися сірими, стають жовтішими й червонішими. Але все такими ж пустельно сухими...

Час би поснідати, що й робимо, з'їхавши з дороги убік, але недалеко, адже далі йде невисока загорожа, завдяки якій на дорозі заспаний водій не в'їде в такого ж заспаного верблюда. Машина зупиняється, та, здається, попереду якась краща місцина. Проте транспорт не рухається. Шейх Ахмад повертає ключ, але машина вперто мовчить. Стає якось не по собі... Не хочеться застрягнути під палючим сонцем. Утім, мій приятель не панікує.

«Спочатку поснідаємо».

Шейх Ахмад розкладає на скатертині сніданок. Хліб, яйця, овочі. Тулюся до машини, шукаючи затінок. На голові немає вже звичного шаммагу, або, як у нас називають цю деталь арабського одягу, «арафатки». Іхрам – це іхрам, нічого зайвого.

П'ємо каву – «білу», тобто несмажену, істинну арабську, в яку додано запашний кардамон. Але кави можна випити й згодом. Сідаємо в машину, шейх Ахмад говорить «з іменем Аллаха!», повертає ключ, і... ми їдемо. Аллагу Акбар.

«Днями вже таке було, – посміхається Ахмад. – Їздив у автосервіс, нічого не знайшли».

Тим часом пустеля стає ще цікавішою. З'являються отари верблюдів, які вишукують серед каміння й піску рослинність, трапляються й намети мешканців пустелі. Щоправда, із домішком сучасності – різного роду приладдям і білими джипами.

«Куруд!», – говорить Ахмад. Мавпи!

Я повертаю голову в інший бік. Біля невеликого паркану, за яким видно рештки якоїсь споруди, бігає кілька мавп-гомодрилів. Деякі сягають, мабуть, метрової висоти, а то й вище. Погляд у них відверто непривітний. Натомість виглядають мавпи поважно, наче сидять не на голому піску, а, наприклад, у

парламенті якоїсь напівдемократичної країни, приймаючи черговий закон, який самі ніколи не будуть виконувати.

Гори майже зникають, кам'яна напівпустеля переходить у справжню, із великими, світло-жовтих кольорів барханами. Десь там, за обрієм, де сходиться пустеля й блакить аравійського неба, починається Червоне море.

Потроху повертаємо в східний, «континентальний» бік. Мекка, «долина, в якій немає посівів» (так говорить про це Коран) вже недалеко. І знову гори, але ще більш «сухі». Крізь відкрите вікно вривається гаряче повітря, змушуючи пити все більше води й запашної кави.

Нарешті, знову помітна цивілізація, чи то, краще сказати, «хадара», «міська культура», як вона традиційно зветься в старих арабських книжках. Зупиняємось на заправці, сплативши за сорок літрів пального суму, за яку в нас і десять не заллють. Утім, не в бензині щастя. Чудово це розуміє місцева влада, яка вже кілька десятиліть розвиває альтернативні галузі промисловості.

Вузька вулиця, сила-силенна машин, невеликі будиночки, навислі одне над одним, традиційний східний міський шум і, нарешті, ще сильніша спека... Намагаючись виїхати з чергового затору, звертаємо на якусь іншу дорогу й уже не знаємо, як проїхати до омріяної мечеті аль-Харам. До нас підсідає хтось із місцевих пакистанців, скеровуючи нас у всіяний машинами центр. Швидко знаходимо й парковку, прямо під готелем для прочан із Єгипту. Єгиптянам сьогодні щастить. А разом з ними й українцям.

Виходимо. Я беру із собою невелику торбинку, куди кидаю телефон. «Золота там немає?», – швидко перепитує шейх Ахмад. Та ніби ні. А, точно! Згадую відповідну норму, за якою участь у таких сакральних діях із золотом більш, ніж небажана. І правильно.

Йдемо спекотною Меккою. Високі будинки з маленькими вікнами, купа каліграфічної арабської реклами, поворот... Сліпучо-білі мінарети мекканського храму, будівельні крани й майже півкілометрова вежа, куди монтують найбільший у світі годинник. Здається, зі стрілкою в 42 метри. Біг Бен відпочиває.

Мої думки про те, чи пасує біля найдавнішого в світі храму, збудованого ще Аврамом, ставити такого роду глобалізовані вежі, перериває шейх Ахмад:

«Знаєш, хто народився в цьому будинку?». Під кам'яним, але вщент укритим будинками схилом, видно невелику споруду, також схожу на дім, але якийсь особливий. І простий напис: «Бібліотека Преславної Мекки». Це зараз тут бібліотека... А майже 15 століть на цьому місці народився чоловік, кожен момент із життя якого важливий для чверті населення планети.

Заходимо у величезну санітарну споруду. Гігієна – невід'ємна складова ісламської віри. Навряд чи хтось може знайти аргумент проти такого підходу до життя. Сила-силенна народу – араби, турки, різні азійські народності з Пакистану, Афганістану, мусульмани-індійці, бангладешці, малайці, індонезійці... Та всіх не перерахуєш! Але чомусь особливо багато турків. Якщо світськість там і перемогла в політиці, то в індивідуальній релігійності іслам залишається непорушним.

І ось, ми заходимо в одну із брам самої мечеті. Знімаємо взуття й далі рухаємось по мармуровій підлозі... серед тисяч, десятків тисяч інших віруючих.

Усюди якийсь ремонт. Стукіт, грюкіт, будівництво. Мечеть, розширена тридцять років назад, уже не може вмістити усіх бажаючих.

Заходимо в центральну частину. Ну, здається, все...

Ось і Кааба. Чорний куб на білому тлі. Хоча пояснити виразність цього місця одними кольорами неможливо. Адже тут – центр світу. Як мінімум мусульманського, який, звертаючись у цей бік, просить в Аллаха щастя в обох світах.

Спочатку я думав, що тут навряд чи буде спокій. Купа народу, безліч емоцій... А насправді зовсім навпаки. Затишно й навіть якось по-домашньому добре.

Починаємо. Молитва й обхід. Сім разів, проти годинникової стрілки. І ніяк інакше.

Знову молитва. Збираємось рухатись далі, але тут чутно заклик до ще однієї молитви, на цей раз уже обов'язкової для всіх. Прилаштуємося у затінку, хоча майже весь майданчик навколо Кааби заповнюється іншими молільниками.

Молитва проходить дуже швидко. Довго тримати людей під пекучим сонцем, коли навіть у затінку не менше сорока п'яти – небезпечно.

Йдемо на пагорб ас-Сафа. Як свідчать перекази, Агар шукала в цих місцях воду для свого маленького сина Ісмаїла, бігаючи від одного пагорба до іншого. Утім, нині ці пагорби закатані в мармур. Тільки верхівка ас-Сафи – досить таки об'ємна червона скеля – залишається на поверхні, дозволяючи хоч приблизно уявити знаменні події того далекого періоду.

Читання відповідних текстів Корану й молитва. Переказують, що це одне із найкращих місць, звідки можна звертатись до Господа. Просто не можна в це не повірити.

Починаємо ходіння. Ас-Сафа – аль-Марва, ас-Сафа – аль-Марва... Усього сім разів. Символізм цього числа на Сході – беззаперечний. Завершуємо на аль-Марві...

Що тепер? Час випити води із джерела Зам-Зам. Правда, його теж заточили в мармур, тож прочани п'ють водичку із постійно поновлюваних баків. Зі тією ж самою гігієнічною метою до цих баків додано й одноразові склянки.

Смак води ідеальний. Іншого слова просто не підбереш.

Залишився ще один відповідальний обряд. Бриття голови. Звісно, не обов'язково голитися геть у нуль, можна обійтись й так званим «таксіром», простим укороченням.

Вийшовши з мечеті, заходимо в сусідній квартал. Кілька старих висоток виглядають не зовсім привабливо – територія готується під нову забудову, тому всюди суцільний ремонт. А, значить, і розвиток. Минувши кілька вузьких, хоча й новочасних вуличок, знаходимо так званий «салун», перукарню. Арабська калька з англійського «saloon» тут зовсім не така приваблива, як у нас.

На вході – кілька поважних старців, здається, пакистанців. Та й перукарі звідти ж. Побачивши нас в одязі прочан, люб'язно пропускають уперед.

Я ніколи не думав, що вкорочувати волосся можна ножицями довжиною майже в п'ятдесят сантиметрів. Та ще й майже безболісно.

Знову йдемо до мечеті аль-Харам.

Шейх Ахмад лягає спати. Прямо в мечеті, на килимі. Для мусульманської культури це нормально. Тому у великих мечетях завше дримає чимало прочан.

Мені не до сну. Йду знову до Кааби, всідаюся на мармурову підлогу. «Йа, Шейх! Анта туркі?» – «Шановний! Ти – турок?» Обертаюся. Біля мене якийсь чоловік, вже трохи у віці, судячи з одягу – десь із Пакистану. Скільки ж їх тут! «Ля» – «Ні». Не турок я. Навіть якщо й прилетів сюди турецьким літаком, це ще не робить мене нащадком Османа. «А я з Кашміру», сам розповідає чолов'яга. Ну, майже вгадав. Чий там в дійсності має бути той Кашмір – не мені вирішувати.

«А дай мені трохи грошей», – звертається до мене новий знайомий.

Гріх відмовляти, та ще й у такому святому місці. Але ж гроші в машині! Ні, все ж таки знаходжу в торбі кілька ріалів. Віддаю.

Подякувавши, кашмірець відходить.

Але його місце швидко займає інший. Звідтіля ж.

Утім, його апетити вже ширші. «Слухай, нехай допоможе тобі Аллах... дай п'ятнадцять ріалів, а якщо немає, ну то хоча б десять».

Без коментарів. Все вже віддав іншому.

Йду знову до критої частини мечеті й беру Коран. Так, тут він читається якось інакше...

Прокидається шейх Ахмад.

Можна вирушати.

По дорозі назад, ще у Мецці, зупиняємось біля ресторану сирійської кухні. Здається, виглядає пристойно. Набираємо різних харчів, але раптом господар починає нервувати й просить відвідувачів, щоб виходили, адже настає час молитви. Щоправда, азану іще не було.

Ну що ж, перекусимо на вулиці. Звичних для європейців вуличних столиків тут немає.

Всідаємось посеред невеликого парку, такої собі міської оази, де, крім трави, стирчить іще кілька високих пальм. Майже наша, звична культура споживання їжі «на природі».

До нас підходять два коти. Здичавілих, голодних, до непристойності худих, та ще й зі скрипучим голосом. Один рудий, майже пустельного кольору, а інший якийсь чорно-білий.

Ділимося.

Настає час молитви.

Заходимо у велику мечеть, наче кубічної форми, із височенною стелею.

Надвечірня молитва завершується. Вирушаймо!

Дорогою назад спілкуємось про все на світі. На ісламському світі. Про коментар до Корану Сайїда Кутба, про нові фетви деяких учених, про кілька запланованих конференцій, про тоді ще мубараковський Єгипет.

Чомусь, дивлячись на місяць, що сходить на горами Хіджазу, все це на якусь мить видалось другорядним. Поточним, тим, що сьогодні є, а чого завтра

може не бути. Так само, як день завершується ніччю. Певно, відчувши цей коранічний настрій, шейх Ахмад прочитав своїм чудовим голосом суру «Милостивий», одну із найбільш поетичних частин Корану.

Ар-Рахман
Алляма ль-Кур'ан
Халяка ль-інсан
Аллямагу ль-байан
Аш-шямсу уа ль-кямару бі-хусбан

Існує безліч коментарів до цих слів, але, мабуть, найкраще зрозуміти ці слова може тільки той, хто переживе їх у собі; той, для кого сакральний текст буде не книгою, що читається, а ядром власного буття, внутрішнім, ідеальним; реальним настільки, що себе просто не можна уявити без нього.

І коли, через кілька годин, перед нами засяяли вогні Пресвітлої Медини, я вже точно знав: не буває подорожей просто так, а тим більше таких подорожей. Цей шлях повертає нас до себе самих; себе істинних, себе реальних, нештучних, не вигаданих. Чи не це називається у Корані «фітрою» – вродженою, чистою й незаплямованою природою, яка спонукає нас замислюватись над законами Творця?